

Še en tip zvez bi bilo treba omeniti, čeprav gre za redkeje rabljeni stilizem. Glavni stavek je pojasnjen s prilastkovim odvisnikom, ki ga uvaja veznik ko: *so primeri, ko ne vem, kaj naj storim; poznamo primere, ko igralec popolnoma pozabi tekst*. Zlasti v prvem stavku ima beseda primer funkcijo brezosebnega glagola, zato se te glagolske oblike lahko uporabljajo kot nevtralna izrazna možnost: *zgodi se oz. primeri se, pripeti se, da ne vem, kaj naj storim; zgodi se, da igralec popolnoma pozabi tekst*. V takšni stavčni konstrukciji pa prevzame funkcijo uvajanja prilastkovega odvisnika veznik da.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

8

Sln. *bogati*, rcsl. *bogati*

Današnja knjižna slovenščina pozna glagol *bôgati* impf. in pf. »gehörchen« za starejše *ubogati* (SSKJ I, 161). Glagol je torej brezaspekten, to pa je med drugim posebnost izposojenih glagolov (prim. voščiti, privoščiti). V SSKJ I, prav tam, najdemo tudi *bôgati se* impf. »ujemati se, skladati se s kom; pogajati se« (*dolgo se je bogal s prodajalci*). Pri Pleteršniku I, 40, najdemo glagol *bôgati* impf. »gehörchen«, pod istim geslom pa tudi *b. se s kom* »mit jemandem friedlich auskommen«, *b. se* »sich schicken« v frazah *Dunajčanom se boga* »es geschieht den Wienern recht«, *pšenica me boga* »gedeiht«. Pleteršnik ima poleg tega isti glagol tudi s predponami: *prebogati* »sich ungehorsam zeigen« (*očeta nikoli ne preboga* »er gehorcht dem Vater immer«), *izbogati se* »verderben«, *razbogati* »sich vergleichen«, *pobogati* »ausgleichen, beilegen« (*po prepiru se p.*), *zbogati* »versöhnen«, *z. se s kom* »sporazumeti se, spraviti se s kom«. Vsi ti glagoli pa so dovršni in uvrščeni v slovanski aspektni sistem. To aspektno dvojnost (opozorilo prof. Bezlaja) so doslej prezrli vsi raziskovalci in prav zaradi nje je mogoče domnevati, da gre za dva po izviru različna glagola.

A. N. Vostokov, Slovar⁶ cerkvenoslavjanskogo jazyka, 1858, str. 47, omenja glagol *bogati* »servire, služiti« iz rcsl. besedila iz 15. stol. Izmed cerkvenoslavjanskih slovarjev imata to besedo še Sreznevskij, Materialy I, 126, in Miklošič, Lex. pal., 34; oba imata podane oblike za sedanjik (*bogajo^N, -aješi*), ki pa so verjetno rekonstruirane. Matzenauer, Cizí slova, 1870, str. 20, in Miklošič, SEW, 16, sta domnevala, da je to osamljeno besedo treba povezovati z ide. korenem **bhag-*, ki je dal tudi sla. *bog*, nista pa zapisala ničesar natančnejšega o njej.

S slovenskim gradivom so težave večje. Beseda *bogati* je jezikoslovce začela zanimati že zelo zgodaj. Popovič jo je v 18. stol. prvi štel za izposojenko iz nem. *folgen*¹ in odtlej se ta razlaga z majhnimi dopolnili vleče skozi vso literaturo². Miklošič, SEW 16, je k njej pritegnil še *prebogati* »nicht gehorchen« (medtem ko je za *zbogati* < **ǰz-* »verderben« domneval kot izhodišče **bhag-*), Berneker, SEW 66, pa je tudi pomen »gedeihen« povezoval z njo in zavračal zvezo z got. *andbahti* »Amt, Dienst«³ (Uhlenbeck, Got. Wb., 14). Samo Matzenauer, cit., je omenjal možnost povezave z rcsl. *bogati* »servire«.

Fonetično pa oblika vendarle ni povsem pravilna. Njen notranji slovenski razvoj so pojasnjevali kar trije slovenisti: Škrabec, Ramovš in Grafenauer. Škrabec, Cvetje, 9, je mislil, da je **bolgati* < nem. *folgen* doživelo metatezo v *bogati* > *ubogati* in po dekompoziciji *bogati* (u- je bil občuten kot predpona). Ramovš, Arch. f. slav. Phil., 36, 44d., Slavia II, 121-3, Hist. gram. II, 55d., se je tej razlagi uprl, ker se mu zaradi nenavadne metateze ni zdela prepričljiva. V obravnavo je pritegnil še novo narečno gradivo: le na Goriškem je ohranjeno *bovgati* < **bolgati*, drugod pa je -l- že zgodaj onemel; prekmursko *bôvgati* in dolensko *bûgati* kažeta na zgodaj dolgi -ô-, rožansko *bôhata* in dolensko *buôgat* pa zaradi različnih refleksov na kasnejše podaljšave. Ramovšu ta zgodnja onemitev ni jasna, a jo zasilno pojasni kot disimilacijo zaradi sosednjega -b-⁴. Grafenauer, Razprave I, 368, pa prehod nem. -ol- > sln. -ôl- > -ô- razlaga kot razvoj v zaprtem zlogu⁵.

Nihče ne dvomi o tem, da si Slovenci ne bi bili nem. *folgen* izposodili že zelo zgodaj. Pomeni izposojenke se po prevzemu lahko modificirajo, vendar praviloma ne morejo biti širši od tistih v jeziku, iz katerega so sprejeti. Če pregledamo sln. gradivo, ugotovimo naslednje pomenske skupine: ubogati / ne ubogati; gedeihen, vonstatten gehen; sich schicken, geschehen; sich vergleichen; pogajati se. Nemški primeri pa kažejo naslednje: leiblich folgen, nachgehen; beipflichten, beistimmen, gehorchen; erfolgen; vonstatten gehen (Lexer III, 441-2; Grimm, Deutsches Wörterbuch, 1854, str. 1875-79). Tudi zaradi tega neujemanja bi bilo treba vsaj deloma misliti na križanje z nekim podedovanim glagolom, ki bi se ga dalo povezati z že omenjenim rchl. *bogati*, -*ajo*^N, -*aješi*. Dokazati se tega oblikovno ne da, res pa je, da bi tak glagol po kontrakciji tudi prešel v V/1 kot drugi denominativi tipa *dělati*, -*ajo*^N, -*aješi* > *delati*, -*am*, -*aš*. Glagol ima tudi različne pripone. To samo po sebi še ne bi govorilo v prid starosti, saj jih lahko dobi vsak glagol, ko se v jeziku udomači, toda pri tej besedi srečamo npr. predpono *pre-* z zelo redkim pomenom »nehati«⁶, na katerega me je opozoril prof. F. Bezljaj. Ta pomen te predpone danes ni več tvoren in vprašanje je, kdaj je nehal biti (zaradi majhnega števila primerov), utegnil pa bi biti star. Težko je natančno določiti pomen predpone v glagolu *razbogati se*; morda ima večalno ali ingresivno funkcijo? Za vse druge najdemo primerjavo v gradivu: *izpriditi (se)*, *spraviti (se)*, sh. *pomiriti se* »spraviti se«.

¹ Beseda je znana vsem germanskim jezikom, razen gotščine: srvn. *volgen*, stvn. *folgen*, stsaks. *folgon*, stfriz. *folgialtulgia*, ags. *folgian*, angl. *follow* itd. Kluge⁷, 211, pravi, da je germ. **folg-* sorodno s cymr. *ol* »(Fuss)Spur«, korn. *ol*, sbret. *ol* itd., kar je iz **polgh-*. Skeat, A Concise Etymological Dictionary of the English Language, 1927, 192-3, je izvajal iz tevt. **fulloz* »full« < ide. **pəlnoš*. Jóhannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch, 1956, 557-8, to povezuje s korenem **pel-* 11, ki je dal tudi besede za kožo.

² Matzenauer, Cizí slova ve slovanských řečech, 1870, 20; Miklošič, EWS, 1886, 16; Berneker SEW, 1908, 66; Strieder-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slawenischen, 1963, 93.

³ Feist, Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache, 1939, 48d., meni, da je izposojeno iz keltščine.

⁴ Isti avtor, Hist. gram. II, 39, opozarja še na nekatere druge besede, ki so tudi zgodaj izgubile -l-: *sonce* < *solnice*, *Urh* < *Ulrih*, *ohrovt* < *ohlrou* < *Kohlkraut* idr.

⁵ Iz nem. *folgen*, drugič izposojenega v sln., beremo v 16. st. *folgati*. Prim. tudi stč. *folk* »Folge«, *folkovati* »folgen, gehorchen«, p. *folgować* »nachlassen«, *folžeć* »nachlassen«, *folga* »Erleichterung, Erholung.«

⁶ Kako se je ta pomen razvil, bi bilo treba natančneje ugotoviti. Za nas je pomembnejše, da ga imajo tudi drugi sla. jeziki: mak. *preluti* »prestati žeči, paliti (od ljute paprike)« — *luti* »žeči, paliti, peči«, *prevrne* »prestati padati (za kišu, sneg)« — *vrne* »padati (za kišu, sneg, grad)«, *pregrmi* »pregmeti« — *grmi* (Rečnik na makedonskiot jazik, ustreza gesla), sh. *pregmeti* »nehati grmeti«, *preboljeti* »prestati boljeti (koga što), Jurančić, Srbohrvatsko-slovenski slovar, 1955). Csl. *preljubiti* »moechinire« in morda še kaj. Tu sem upoštevala le tiste besede, pri katerih je izrecno poudarjeno: nehati (delati to, kar kaže izhodiščni glagol, ne glede na časovno trajanje).

G. Jucquois, Sprache XI (1965), str. 131 d., obravnava ide. koren **bhag-* in ugotavlja, da je zaradi verskega enačenja Mithra=*baga* dobil pomen »contrat, dogovor, pogodba« (Yasna 64/49; Yašt 10, passim)⁷. Od tod naj bi prišel v moderne iranske jezike: kurdsko bazār »contrat«, osetsko *bæγduan* (prim. Abaev, IESOJ I., 247, *bæγdwan / bæγdaond*), digorsko *bæγdauæn* »caution, garantie, porošstvo«. Pravzaprav gre za pravni pojem preproste družbe. Zaradi presenetljive podobnosti v pomenu bi tudi za rosl. *bogati* in deloma sln. *bogati* lahko domnevali enako izhodišče⁸. Modifikacija pomena v rosl. kaže, kako se na starejše pojmovanje naplasi novejše, povzročeno s spremembo v družbenih razmerjih, saj kaže na razmerje nadrejeni — podrejeni.

Sln. ima zanimivo podobo. Pri *izbogati* lahko izhajamo iz »ne biti v prid«. Pri besedah s pomenoma »pogajati se; spraviti se« in pri *prebogati* pa bi lahko mislili na slovansko dediščino iz časa, ko je to bil že tudi pri delu Slovanov pravni pojem. Drugi pomeni so lahko tudi zaradi nemškega vpliva. Besedo je verjetno prinesel s seboj del prednikov današnjih Slovencev. Ko se je srečala z nemško podobne oblike in pomena, sta se medsebojno popolnoma prepletli. S tako razlago bi se lahko pojasnilo, zakaj so jo tako zgodaj sprejeli le Slovenci, ne pa tudi drugi Slovani, pa tudi odsotnost *-l-* bi postala razumljivejša.

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

9

Sh. *ivica* »rob na platnu, suknu ipd.«

Med besedami, ki so v Skokovem etim. slovarju brez etimologije, je tudi sh. *ivica* »rub na platnu, suknu itd.«, denominal *ivičiti*. Beseda ni splošno srbohrvatska, navajata jo Vuk in Miličević za vzhodne kraje. Ima jo še bolg. v pomenu »trak, pas« kot sinonim za bolg. *lenta, linija, brazda* (glej ARj IV 104, Skok ER I 738—739, Mladenov Etim. i prav. reč. 196 idr.). Tudi Miklošič, SEW 97 in Bernerker, SEW I 439 ne pojasnjujeta obravnavane besede.

Mažuranić, Prav.-pov. rj. 440, navaja za *iva* *f. dem. *ivica* pomene »razna stabla i biljke, zatim rub, kraj na platnu, suknu, ali i medja«. Za slednji pomen misli, da je lahko tudi izposojeno iz tur. *jiw* — rub.

Temu mnenju se pridružuje A. Vaillant (RES 22, 191—193), ki trdi, da prav specifični pomen besede *ivica* pojasnjuje njeno odsotnost v starejših tekstih.

Lukić (Spomenica Više pedagoške škole Beograd, prim. JF 15, 265) izvaja *ivica* v pomenu »kraj, krajac« iz ptc. pas. **ob-viš-ica* — **ovišica* — **ovica* — *ivica*, kar je pomensko in glasovno nekoliko težavno.

V slovarju Mühlenbach-Endzelin, Lett.-dt. W. II 123, najdemo paralelo, s pomočjo katere bomo morda prišli do boljše rešitve. Let. *jūtis* ima pomene: 1) die Stelle, wo sich der Weg teilt, die Scheidung; 2) *gada jūtis* beim Jahreswechsel; 4) *jūtis (jūtis)* die Gelenkstellen, wo zwei Knochen sich berühren. Prim. še let. *ju-tavas* »das Kreuz im Rücken« in lit. *jūtis* »Ochs (*der vor den Wagen gespannte,

⁷ Mitra daje ljudima hrabrost i krepost, štiti pravednike, osigurava zemljama mir, zaštitnik je ugovora, saveza i prijateljstva (Enciklop. leksikograskoga zavoda V, Zagreb, 219).

⁸ Prim. še sln. *čamer* »bik«, rosl. *čambri* s sti. *čamara* »bos gruniens« < ide *kem- »brenčati, doneti« (F. Bezlaj, Etimološki slovar slov. j. — tipkopis).

jumentum)« (Fraenkel, LEW 1 191). Endzelin primerja let. *jūtis*, *jutaves* in *jaut* s stind. *yuti-h* »Verbindung«, *yāuti* »bindet an«. Glej dalje stind. *yuna* »Band, Schnur«, *anayava* »Glied, Teil«, vse iz ide. **ǵeǵ-*, *ǵeǵə-*, *ǵeǵ-g-* »verbinden« itd. oziroma iz ide. **ǵeǵ-* »trennen, fernhalten« (Pokorny, Idg. W. 508, 511). Besedo *ivica* bi mogli izvajati iz **ǵeǵ-* + *-ica* — *ivica* (prim. slov. *igo* iz **ǵeǵ-g-*) s pomenom »kjer se nekaj križa, ločuje, veže, deli, meji ipd.« Pomenska in glasovna vzporednost sh. in bolg. *ivica* ter let. *jūtis* (iz **ǵeǵ-* + *-tis*) je nedvomna.

Janez Keber
SAZU v Ljubljani

10

Sln. *opleť*, *oplat* in sbh. *poplesati*

Pri Pleteršniku najdemo dva adverba, ki se v novejšem knjižnem jeziku več ne uporabljata. To sta *óplet* »mausetot«, npr. *bil je opleť* (Vodnik), *kupčija je opleť* »der Handel liegt darnieder« (Vodnik), *opleť je ž njim* »es ist aus mit ihm« in *óplat* »zu Grunde«, npr. v *oplat vreči* »zu Boden werfen«. Miklošič, EW 249 navaja samo *oplat* s pripombo *nicht für ob tla*. Obe obliki sta še živi na Goriškem, prevladuje *opleť*, vendar nisem mogel zanesljivo ugotoviti, ali gre pri razmerju *opleť* : *oplat* samo za dva narečna refleksa za nazalni -ę-. V razpravah SAZU, 2r. VII 172, sem suponiral izhodišče **o^N-plęťb* in to primerjal z lit. *i plentą* »bis auf den Grund, völlig« k lit. *plęntas*, *plęnta* »Grund, Boden«.

Pri tem je zanimivo, da pozna slovenščina tudi neke glagolske oblike, ki so pomensko zelo blizu temu adverbu. Tako npr. *midva sva oplela* »končala, propadla«. Enako preteritalno konstrukcijo sem zasledil tudi v srbohrvatski publicistici, npr. *kod nje sam opleo* »propao«. Iz teh ostankov bi bilo mogoče rekonstruirati praslovanski glagol **plęsti*, **plęto^N*, ki se je po izgubi nazalnosti tako pomešal s homonimnimi osnovami *plesti*, *pletem* in *pleti*, *plevem*, da ga ne registrira več noben slovenski niti srbohrvatski slovar in se je ohranil samo v posameznih frazah. Verjetno spada k tej družini tudi sln. *plent*, rabljeno v kletvicah, poleg glagolov *plęntati*, *plentaváti*, *plentováti*, npr. *da bi te plent*; *bes, vrag te plentaj*; *o ti para plentana*; *plentano delo*. Nosnik je gotovo ekspresiven, vstavljen analogno po *šment*, *hent* s podobno funkcijo.

Pri Skoku, ERHS II 681, pa zasluži posebno pozornost glagol *poplesati* »potepati, uničiti«, npr. *splesat me muke* (Palmotič), *da ovu prepuklu sirotinju ne poplešu Turci* (Ljubiša), *silu njihovu desnice tvoje krepostju popleši* (Vitaljič). Sbh. *plesati* »tanzen« je izpričano danes samo na severozahodu poleg redkih ostankov tipa *pleska* »neka igra« (Hercegovina), drugod je to praslovansko *plęsati* »tanzen«, kar je izposojeno tudi v gotskem *plinsjan* »tanzen« izpodrinilo domače *igrati* ali romanske in germanske izposojenke.

Skok je nekoliko prehitro sklepal, da je v tem sbh. *poplesati* ohranjen prapomen psl. *plęsati* in se je zaradi tega vrnil k stalno zavračanemu mnenju, da je treba izhajati iz ide. **plet-* »ausbreiten« z infigiranim nazalom, kakor je v lit. *plęntas* »Grund, Boden«, lat. *planta* »Fusssohle«. Toda csl. *plesna* »Fusssohle« je brez nazala. Razen lit. *plęšti*, *plęšiù* »tanzen, frohlocken« nima slovansko *plęsati* nobenega zanesljivo ugotovljivega sorodstva. Najbolj verjetno je mnenje, da je prišlo že zelo zgodaj med »*plęsti* in *plęsati* do besednega križanja.

France Bezlaj
Filozofska fakulteta v Ljubljani